

Юридичні науки

УДК 347.9

Терьошкіна Анастасія Дмитрівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Терёшкина Анастасия Дмитриевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Tereshkina Anastasia

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Івашковський Дмитро Валерійович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ивашковский Дмитрий Валерьевич

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Ivashkovsky Dmitry

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Рожнов Олег Вікторович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ
ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ**

**ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ
ПРОЦЕССУАЛЬНЫМИ ПРАВАМИ В КОНТЕКСТЕ
ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА**

**FEATURES OF DETERMINING ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS IN
THE CONTEXT OF A CIVIL PROCESS**

***Анотація.** Досліджено ситуації, що виникають у ході цивільного процесу, пов'язаних із недобросовісним використанням учасниками цивільного судочинства відповідних процесуальних прав. Окреслено способи зловживання процесуальними правами та визначено основні санкції, що можуть бути застосовані відносно осіб, які вдалися до зловживання цивільно-процесуальними правами.*

***Ключові слова:** зловживання процесуальними правами, штраф, безпідставний позов, клопотання, судові рішення.*

***Аннотация.** Исследованы ситуации, возникающие в ходе гражданского процесса, связанные с недобросовестным использованием участниками гражданского судопроизводства соответствующих процессуальных прав. Определены способы злоупотребления процессуальными правами и предопределены основные санкции, которые могут быть применены в отношении лиц, которые прибегли к злоупотреблению гражданско-процесуальными правами.*

***Ключевые слова:** злоупотребление процессуальными правами, штраф, безосновательный иск, ходатайства, судебные решения.*

***Summary.** Investigated situations, arising in the course of civil proceedings, related to the unfair use of the relevant procedural rights by the participants in civil proceedings. Determined the ways of abuse of procedural rights are determined and the main sanctions, that can be applied to persons, who have resorted to abuse of civil procedural rights.*

Key words: *abuse of procedural rights, fine, unfounded claim, petition, court decisions.*

Постановка проблеми. Серед основних принципів судочинства Цивільно-процесуальний кодекс (далі - ЦПК) виділяє неприпустимість зловживання процесуальними правами, що на нашу думку є достатньо важливим принципом для забезпечення всебічного, справедливого та своєчасного розгляду справи, що є основою для ефективного захисту порушених прав.

Основну складність такого явища як зловживання цивільно-процесуальними правами викликає його з першого погляду законний характер. Тобто особа нібито здійснює дії передбачені цивільно-процесуальним законодавством, як приклад, подає позов, клопотання, заявляє відвід, але у той самий час позов чи заява може характеризуватися відсутністю підстав для подання або мати штучний характер. Такі дії суперечать завданням цивільного судочинства, що як наслідок призводить до затягування процесу або створюють перешкоду для швидкого та всебічного вирішення справи.

Додатково ускладнює ситуацію відсутність законодавчого закріплення самого поняття зловживання, що в свою чергу призводить до ускладнення розуміння проблеми. Слід зазначити, що із змінами, які були внесені у ЦПК від 2017 року у науковій сфері стрімко підвищилося дослідження питання зловживання процесуальними правами. Тож праці низки науковців були присвячені розкриттю поняття «зловживання процесуальними правами» та дослідженню його ознак.

Запропонована для дослідження тема є досить актуальною, з огляду на достатню суб'єктивність поняття зловживання процесуальними правами учасниками судового процесу, а також не регламентованість цивільно-процесуальним законодавством такого поняття.

Метою статті є дослідження проблемних питань, безпосередньо пов'язаних із зловживанням процесуальними правами у сфері цивільного судочинства. Також здійснення аналізу судової практики з запропонованої теми. Дослідження методів протидії зловживанню цивільно-процесуальними правами.

Стан дослідження запропонованої теми не є новим для наукового середовища, адже питанням зловживання процесуальними правами довгий час займається низка провідних науковців. Серед них:, В. Комаров, В. Петренко, А. Юдін, А. Штефан О. Андрійчук, Н. Сакара, А. Смітюх, О. Рогач, В. Резнікова та ін.

Виклад основного матеріалу. Задля кращого розуміння аналізу дослідження проблемних питань запропонованої теми слід окреслити поняття «зловживання процесуальними правами». Загалом наукові дослідження цього поняття мали два підходи до розуміння, перший з яких заперечує наявність зловживань процесуальними правами взагалі, а другий – визначає інститут зловживання процесуальними правами об'єктивно зумовленим та цілком властивим процесуальному праву.

Ми підтримуємо існування інституту зловживання процесуальними правами та пропонуємо зосередитись на розкритті даного поняття.

На думку О. Рогача, зловживання процесуальними правами можна визначити як недобросовісне здійснення особою права на судовий захист, використання стороною судового процесу цього права не відповідно до призначення процесу [1, с. 148].

В свою чергу А. Смітюх зазначає, що зловживання процесуальними правами полягає в їх недобросовісному використанні, яке можна кваліфікувати через критерій відсутності серйозного законного інтересу, тобто легітимного прагнення до захисту своїх прав від порушень, викладених у позові (скарзі, заяві), або легітимного прагнення до отримання певних переваг, передбачених процесуальним законом [2, с. 52].

Існує думка деяких науковців, що зловживання може визначатися як правопорушення, такого погляду дотримується А. Юдін. Під зловживанням процесуальними правами він розуміє особливу форму громадянського процесуального правопорушення, тобто умисні недобросовісні дії учасників цивільного процесу, що супроводжуються порушенням умов здійснення суб'єктивних процесуальних прав і здійснювані лише з видимістю реалізації таких прав, пов'язані з обманом щодо відомих обставин справи, з метою обмеження можливості реалізації або порушення прав інших осіб, які беруть участь у справі, а також з метою перешкоджання діяльності суду з правильного і своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи, що тягнуть застосування заходів цивільного процесуального примусу [3]. В контексті цього погляду не можна не звернути увагу на протилежну думку, А. Штефан, яку ми цілком поділяємо. У своїй праці вона довела шляхом аналізу елементів, які входять до складу правопорушення, що сприймання зловживання процесуальними правами як правопорушення є хибною думкою. В свою чергу Штефан зазначає, що проведений аналіз вказує на неможливість віднесення зловживання процесуальними правами до особливої форми правопорушення через відсутність у цьому явищі об'єкту та об'єктивної сторони як обов'язкових елементів правопорушення. Тому більш вірною видається висловлена у правознавчій теорії думка, що зловживання правами — це не замах на охоронювані законом відносини, а шкідливий для інших осіб спосіб реалізації своїх прав та інтересів [4, с. 66].

В контексті розгляду точок зору науковців щодо поняття «зловживання процесуальними правами», ми вбачаємо за доцільне запропонувати свій підхід до цього поняття. Тож зловживання цивільно-процесуальними правами — це процес здійснення учасниками справи цілком законних дій (бездіяльності) процесуального характеру, передбачених Цивільно-процесуальним кодексом, які в свою чергу спрямовані не на досягнення загальної мети процесуального законодавства, а на умисне недобросовісне

використання прав, що в свою чергу суперечать завданню цивільного судочинства.

Слід додатково зазначити, що законодавцем у ст. 44 Цивільно-процесуального кодексу передбачені дії, які суд може визнати як зловживання процесуальними правами. Перелік дій, які можуть бути визнані такими що є зловживанням процесуальними правами не є вичерпний.

Але суди досить рідко визнають якісь додаткові дії як зловживання, та все ж таке інколи має місце. Приміром, в ухвалі Верховного Суду від 17.05.2018 р. у справі №916/36/16 було визнано прикладом зловживання особою процесуальними правами дію, яка полягає у «вчиненні інших аналогічних діянь, спрямованих на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи», що виражалось в багаторазовим поданням зустрічних позовних заяв та подальше оскарження процесуальних рішень судів щодо вказаних заяв. Верховний Суд дійшов такого висновку, оскільки відповідач неодноразово та недобросовісно, порушуючи норми процесу, заявляв «зустрічні позовні заяви», а потім оскаржував ухвали суду про залишення без розгляду таких заяв. На думку Верховного Суду, це створювало перешкоди у справедливому розгляді первісних позовних вимог позивача у справі в межах розумного строку, адже така дія сторони спрямована на свідоме, невинуватене затягування судового процесу [5].

Саме по собі зловживання процесуальними правами є досить суб'єктивною категорією, адже передбачений цивільним законодавством принцип змагальності дозволяє учасникам справи та їх представникам використовувати усі можливі механізми захисту порушеного права, що може призвести до певного зловживання з боку сторін.

Звернімося до позиції суду з приводу визначення ситуацій де дійсно мало місце зловживання процесуальними правами.

В окремій думці судді В. Сімоненко, щодо постанови Верховного Суду судової палати Касаційного цивільного суду від 2 жовтня 2019 року

зазначено, що дії, які визнаються зловживання процесуальними правами учасників судових проваджень можна кваліфікувати як такі, що підривають засади правосуддя; зокрема справедливості, неупередженості та своєчасності розгляду справ та ефективного захисту прав і інтересів осіб.

Основною ознакою зловживання процесуальними правами є відсутність наміру вирішити реально існуючий цивільний спір, або забезпечити захист свого реально порушеного права, або намір перешкодити законним діям інших осіб шляхом звернення до суду та створення штучного судового спору, або використання судового спору як способу не виконувати вимоги законодавства щодо здійснення визначених ним дій тощо [6].

В ухвалі Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 06.09.18 у справі № 552/2378/17 влучно визначено, що феномен зловживання процесуальними правами як особливий різновид цивільного процесуального правопорушення полягає у тому, що при зловживанні процесуальними правами відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав. Це положення відповідає загальнотеоретичним розробкам конструкції зловживання правом, в яких воно нерідко визначається як поведінка, що перевищує (або порушує) межі здійснення суб'єктивних прав. Суб'єкт цивільного судочинства свої цивільні процесуальні права має здійснювати відповідно до їх призначення, яке або прямо визначено змістом того чи іншого суб'єктивного права, або вочевидь випливає з логіки існування того чи іншого суб'єктивного процесуального права. Зловживання процесуальними правами може мати форму штучного ускладнення цивільного процесу, ускладнення розгляду справи в результаті поведінки, що перешкоджає винесенню рішення у справі або вчиненню інших процесуальних дій.

Притягнення особи до відповідальності за процесуальні зловживання повинно ґрунтуватися на доказах її вини. Факти процесуальних зловживань

можна віднести до фактів, що доказуються в режимі процесуальних фактів, які включаються у загальний або локальний предмет доказування у справі.

Частинами третьою, четвертою статті 44 ЦПК України передбачено, якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені цим Кодексом [7].

До заходів, що можуть бути застосовані судом у разі виявлення зловживання учасниками справи процесуальними правами можна віднести такі: накладення штрафу на особу, яка припустилась зловживання, на підставі статті 148 ЦПК; право суду покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору; застосування інших заходів процесуального примусу відповідно до положень ЦПК.

У деяких постановках суд виділяє так званий критерій систематичності, для прийняття рішення про наявність підстав, передбачених пунктом 2 частини першої статті 148 ЦПК, тобто вчинення дій чи допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству, для накладення штрафу на особу за зловживання процесуальними правами. (постанова КЦС ВС від 06.09.18, 552/2378/17).

Висновки. Існування такого принципу цивільного судочинства як неприпустимість зловживання процесуальними правами призводить до виокремлення у ЦПК статей де окреслені певні дії, що в деяких випадках можуть бути розцінені судом як зловживання цивільно-процесуальними правами. Такі дії можуть призводити до відповідних вкрай негативних наслідків для учасників процесу. Тож ми вважаємо, що виокремлення в законодавстві таких недобросовісних дій є досить важливими елементом побудови цивільного судочинства та призводить до покращення процесу

вирішення справ неупередженим та справедливим судом. Наразі законодавство містить лише невичерпний перелік процесуальних дій, які в тому чи іншому випадку можуть розцінюватися судом як зловживання правами учасниками судового процесу. У той же час відсутність визначеного в законодавстві поняття «зловживання процесуальними правами», а також чіткого розмежування ознак такої неправомірної діє є приводом для удосконалення законодавства з метою не допущення подальшого зловживання процесуальними правами.

Література

1. Рогач О. Я. Зловживання позивачем процесуальним правом при використанні правових механізмів, передбачених ст. 207 ЦПК Цивільного процесуального кодексу України / О. Я. Рогач // Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3-1. С. 148–150.
2. Смітюх А. В. Критерії та механізм кваліфікації зловживання процесуальними правами / А. В. Смітюх // Юридичний радник. 2006. № 6. С. 55–58.
3. Юдін А. В. «Зловживання правами в цивільному судочинстві» : дис. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.15 «Цивільний процес, арбітражний процес». СПб., 2009. 537 с.
4. Штефан А. Зловживання цивільними процесуальними правами як процесуальний юридичний факт // Теорія та практика інтелектуальної власності 2017р., №2. С. 62-70. URL: http://www.inprojournal.org/wp-content/uploads/2017/08/Shtefan_A.pdf
5. Ухвала Верховного Суду від 17.05.2018 р. у справі №916/36/16 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74411406>.
6. Окрема думка судді Сімоненко Валентини Миколаївни щодо постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати

- Касаційного цивільного суду від 2 жовтня 2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85009069>.
7. Рішення Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду: у справі № 552/2378/17 від 06.09.18 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76350143>.
 8. Цивільно-процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України від 08.10.2004 — 2004 р., № 40, / 40-42. С. 1530, Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
 9. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 06.09.18 р. у справі № 552/2378/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76350143>.
 10. Загальна теорія держави і права: [Підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл.] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Х.: Право, 2009. 584 с.
 11. Грибанов В.П. Здійснення і захист цивільних прав. М.: Статут, 2000. С. 411. URL: <http://civil.consultant.ru/elib/books/1/>.
 12. Черемонов Д. В. Категорія добросовісності у контексті зловживання цивільним процесуальним правом. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 року). Одеса: Фенікс, 2015. С. 60.